

บทที่ ๕

ความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ด้านนาในสังคม

วรรณกรรมมีบทบาทสำคัญยิ่งในวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของสังคมไทย เป็นเอกลักษณ์ที่งดงาม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าทางภาษา และได้ฝังรากลึก สะท้อนสังคมมาโดยตลอด และซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยมาเป็นเวลานานอย่างไม่รู้ตัว วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องสะท้อน วรรณกรรม จึงเป็น สิ่งหนึ่ง ที่มีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมทางภาษา เอกลักษณ์ความเป็นไทย ภูมิปัญญา ค่านิยม และ วิถีชีวิตต่าง ๆ อื่น ๆ อีกมากมายสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในประวัติศาสตร์วรรณกรรมที่สำคัญๆ ของไทยทั้งหลายในสมัยอดีตจนถึงปัจจุบันล้วนแต่เป็นเครื่องแสดงความยิ่งใหญ่ และความน่า ภาควิชาใจ ของคนไทย วรรณกรรมจึงมีความสัมพันธ์อยู่กับ สังคมไทยมาตั้งแต่อดีตอย่าง แยกไม่ออก

ตรีศิลป์ บุญขจร (๒๕๓๐) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงบทบาทของวรรณกรรม ที่ปรากฏชัดอยู่ในวรรณกรรมไม่ว่าจะด้วยเจตนาารมณ์โดยตรง ของผู้ประพันธ์หรือไม่ก็ตามสรุปได้ว่า

๑. วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคม การสะท้อนสังคมของวรรณกรรมมิได้เป็นไป อย่างเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียน และเหตุการณ์ส่วนหนึ่ง ของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่

๒. สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือนักเขียน นักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพล จากสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ปรัชญา การเมือง เศรษฐกิจ สถานการณ์ เหล่านี้จะเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์ของนักเขียน

๓. วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่ยิ่งใหญ่นอกจากจะเป็นผู้มี พรสวรรค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิต โน้มน้าวจิตใจผู้อ่านแล้ว ยังเป็นผู้มีทัศนะที่กว้างไกล และลุ่มลึก ภาพที่เขาให้จึงเป็นจริงยิ่งกว่าความเป็นจริงเพราะเป็นแก่นแท้ที่กลั่นกรองแล้ว ของความ เป็นจริง ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่จึงเป็นอมตะเพราะไม่เพียงแต่จะเสนองภาพปัจจุบันอย่างถึง แก่นความจริงเท่านั้น แต่ยังคาดคะเนความเป็นไปในอนาคตได้อีกด้วย

อิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคม อาจเป็นไปได้ทั้งในด้านอิทธิพลภายนอก เช่น การแต่งกาย หรือการกระทำตามอย่างในวรรณกรรม และอิทธิพลภายในด้านความคิด การสร้างค่านิยมรวมทั้ง ความรู้ตึกนักคิด นักเขียนจึงมีบทบาทในฐานะผู้นำความคิดของสังคมและผู้นำทาง วัฒนธรรมที่ สำคัญยิ่ง โดยใช้วรรณกรรมเป็นสื่อกลางสอดคล้องกับ เบญจมาศ พลอินทร์ (๒๕๒๖) ที่กล่าวถึง

อิทธิพลของวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีต่อสังคมไว้ว่า วรรณคดีเป็นเสมือนกระจกเงา สะท้อนภาพสังคมในแต่ละยุคที่วรรณคดีนั้นกำเนิดขึ้น โดยมีกวีเป็นผู้รวบรวมร้อยกรองหรือเขียนบันทึกลงไว้ เมื่อวรรณคดีและวรรณกรรมนั้นเผยแพร่ออกไปสู่ผู้อ่าน สิ่งที่ผู้อ่านได้รับนั้น บางเรื่อง ก็เป็นสิ่งที่จับใจคน เก็บเรื่องราวเล่าต่อกันไปไม่รู้สิ้น ทำให้วรรณคดีเป็นสิ่งที่ปลูกฝังลึกอยู่ในใจคน

บรรจง บรรจงจิตศิลป์ (๒๕๓๑) กล่าวว่า วรรณกรรมไม่สามารถแยกตัวออกจากความผูกพันกับสังคม โดยเหตุผลสองประการ คือ ประการหนึ่ง ยุคสมัยของนักเขียนเป็นที่มาที่ยิ่งใหญ่ไม่อาจแยกออกจากความรับผิดชอบต่อสังคม และนักเขียนที่ยิ่งใหญ่จะต้องสามารถเป็นกระจกเงาของสังคม โดยสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งและปัญหาที่ดำรงอยู่ในสังคม

ธัญญา สังขพันธ์านนท์ (๒๕๓๖) กล่าวว่า วรรณกรรมคือการสะท้อนความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและจิตสำนึกทางสังคมของนักเขียนเป็นสิ่งสำคัญ และการพัฒนาการของร้อยกรองการเมืองไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน เราอาจยืนยันได้อย่างหนักแน่นว่า กวีและนักเขียนของไทยทุกยุคทุกสมัยเลือกที่จะอยู่ข้างความถูกต้องชอบธรรม และเป็นปากเสียงแทนประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมาโดยตลอด

สมพร มั่นตะสูตร (๒๕๓๕) ได้กล่าวแสดงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมว่า มี ๔ ลักษณะ สรุปดังนี้

๑. ชีวิตและสังคมเป็นบ่อเกิดของวรรณกรรม และวรรณกรรมมีส่วนพัฒนาแนวทางของสังคมในบางระดับ

๒. วรรณกรรมเป็นกระจกส่องภาพของสังคมในแต่ละยุค และบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้คนรุ่นหลัง ได้มองเห็นชีวิตในแง่มุมที่ประวัติศาสตร์มิได้บันทึกไว้

๓. บทบาทของวรรณคดีหรือวรรณกรรมในแง่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งทางบวก และลบ ซึ่งหมายถึงว่าผู้สร้างผลงาน วรรณกรรมมีเป้าหมายในการสร้างวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนส่งเสริมระบบสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง

๔. สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือนักเขียน ในฐานะที่เป็นแหล่งรวมชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งนักเขียนย่อมนำไปเป็นวัตถุดิบในการเขียนเสมอ

วรรณคดีถือเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม จึงมีหน้าที่ค่อมมนุษย์ด้วยกัน นักคติชนและนักมานุษยวิทยา เช่น William R. Bascom กล่าวไว้ว่า คติชนทำหน้าที่ต่อไปนี้คือ

๑. เป็นกระจกเงาสะท้อนวัฒนธรรม
๒. ทำให้แก่งคิดต่าง ๆ ในวัฒนธรรมมีเหตุผล
๓. เป็นวิถีทางแห่งการศึกษา และ
๔. รักษาความเป็นแนวร่วมในการยอมรับแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม

อาเธอร์ เทเลอร์ ในคันทันเดส (อ้างตาม เรณู อรรถนามศรี ๒๕๓๕) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับคติชนว่า มี ๓ ประการซึ่งสรุปความ ได้ดังนี้คือ

- ๑) สังคมหลายแหล่งเราไม่อาจแยกคติชนวิทยาออกจากวรรณคดีได้
- ๒) เนื้อหาของวรรณคดีขยืมมาจากคติชนวิทยา วรรณคดีบางเรื่อง เช่น ขุนช้างขุนแผน ไกรทอง ฯลฯ มีกำเนิดมาจากคติชน ค่านิยมและการดำรงชีวิตของตัวละครในวรรณคดีสะท้อนให้เห็นคติชนวิทยาของสังคมนั้น ๆ
- ๓) นักประพันธ์ลอกเลียนรูปแบบและเนื้อหาของคติชนวิทยา

ศิริพร ฐิตฐาน (๒๕๓๗) กล่าวถึงวิธีการศึกษาวรรณกรรมในสังคมในด้านบทบาทและหน้าที่ โดยที่ใช้สังคมเป็นตัวตั้งแล้วพิจารณาว่า วรรณกรรมท้องถิ่นอยู่ในสังคมท้องถิ่นในสถานใด และมีบทบาทอย่างไร

๕.๑ ความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในสังคมในฐานะเป็นวรรณกรรมคำสอน

ในฐานะที่ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม นับเนื่องในคติชนวิทยา ดังนั้น ความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ที่มีต่อสังคมจึงอยู่ที่แนวคิดที่ปรากฏในตัวคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมล้านนา และความคิดดังกล่าวนั่นเองเป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมค่านิยม โลกทัศน์ ความเชื่อให้แก่ชาวล้านนา และเป็นพลังแรงบันดาลใจให้ชาวล้านนา สร้างสรรค์ผลงานอันสะท้อนมาจากความคิด ค่านิยม ความเชื่อ จากสิ่งที่เป็นนามธรรม นำไปสู่การสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรม ประการสำคัญก็คือ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา มิได้เป็นวรรณกรรมธรรมดา คือเป็นวรรณกรรม พุทธศาสนา มีเนื้อหาเป็นวรรณกรรมประเภทโน้มน้าว วรรณกรรมคำสอนและวรรณกรรมสังคม

ความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในฐานะเป็นวรรณกรรมคำสอน คือการที่แนวคิดที่ปรากฏในเนื้อหาคัมภีร์ มีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตชาวล้านนา เพราะเนื้อหาสาระของคัมภีร์มีความสำคัญในด้านการกล่อมเกลตาและโน้มน้าวบุคคลให้ประกอบกรรมดี เพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม คัมภีร์อานิสงส์จึงมีความสำคัญต่อสังคมล้านนาในด้านสร้างค่านิยม ความคิด ความเชื่อ สืบทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญา สะท้อนภาพสังคมอีกด้วย ความสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็คือการมีส่วนร่วมทำให้วัฒนธรรมประเพณีล้านนาไทยดำรงอยู่ และได้รับการสืบทอด ดังนั้นความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาจึงไม่เพียงเป็นสิ่งที่หล่อหลอมชาวล้านนาให้มีโลกทัศน์ วิถีชีวิตที่แนบแน่นกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งหมายถึงการสร้างให้ชาวล้านนา มีความคิดที่เป็นสัมมาทิฎฐิ พร้อมกันนั้นก็ยังมีอิทธิพลในการชี้นำให้ชาวล้านนา ได้เล็งเห็นถึง ความสำคัญของวัฒนธรรมอันดีงามที่สมควรได้รับการสืบทอดจากอนุชนรุ่นหลังต่อไปอีกด้วย

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในฐานะเป็นวรรณกรรมคำสอน เพราะเนื้อหาและจุดประสงค์เน้นหนักไปในทางนั้น และถือเป็นกุศโลบายในการสร้างสมาชิกที่ดีของสังคม ให้แก่สังคมอย่างดียิ่ง กล่าวได้ว่า วรรณกรรมคัมภีร์อานิสงส์ได้ทำหน้าที่สำคัญต่อสังคม ได้แก่การควบคุมจริยธรรมในสังคม สอดคล้องกับคำกล่าวของ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (๒๕๒๔) ที่ว่า ความสำคัญของวรรณกรรมล้านนาก็คือการควบคุมจริยธรรมในสังคม แนวคิด คติธรรมคำสอน ที่ปรากฏในวรรณกรรม ย่อมมีอิทธิพลในการหล่อหลอมจิตใจ ความคิด ความเชื่อ แนวทาง ในการดำเนินชีวิตของประชาชน ตามแบบแผน ประเพณี คตินิยมที่สังคมต้องการไม่มากนัก

อิทธิพลของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในด้านความคิด สร้างค่านิยมให้กับสังคมนั้นมีความชัดเจนมาก โดยเฉพาะในเรื่อง การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ และหลักกุศลกรรมบถ กล่าวได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น ได้ปลูกฝังความคิดที่ถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ให้กับบุคคลในสังคม เพราะเนื้อหาในคัมภีร์อานิสงส์นั้นบ่งบอกหลักการที่ถูกต้อง ของการประกอบกุศล และพร้อมกันนั้นก็ได้ระบุรูปแบบของการทำบุญที่หลากหลายและมีความเป็นล้านนา ประการสำคัญก็คือ ไม่ออกนอกกรอบหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาสร้างค่านิยมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม นั่นคือการสร้างค่านิยมเรื่องการสร้างคัมภีร์ถวายวัด ดังข้อมูลปรากฏในคัมภีร์ **อานิสงส์สร้างธัมม์** วัดชัยชนะ อำเภอบางคอง จังหวัดเชียงใหม่ว่า

“...ดูรามหาสารีบุตร บุคคลหญิงชายผู้ใด ผู้หนึ่งในโลก นี้แต่ได้หื้อทาน เขียนธัมม์มีปิฎกะทั้งสามคี่ดี เขียนคี่ดี เปนคำสอนแห่งตถาคตนี้แม่นับบตเดียวอันคี่ดี ลวงสุค ไพ แม้นอักขระตัวเดียวอันคี่ดี อันว่าผลอันนั้นค้ำหาที่สุดบได้ และ บุคคลหญิงชายทั้งหลายได้สร้างเขียนธัมม์พระตถาคต แม้นหื้อท่านผู้อื่น เขียนคี่ดี ก็เที่ยงได้ยัง สุขสมบัติอันมากนัก อันประเสริฐเสี้ยงกาละอันยาวนาน ประหมานแปดหมื่นสี่พัน กัปแล...”

นอกเหนือไปจากการสร้างค่านิยม การสร้างหนังสือถวายวัดแล้ว คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็มีความสำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้กับชนในท้องถิ่น ได้รู้ถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีที่ สมควรได้รับการสืบทอด พิธีกรรมประเพณีที่นิยมถือปฏิบัติกันในถิ่นล้านนานั้นส่วนใหญ่ จะเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวล้านนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนจะเห็นได้ชัดเจนว่าในแต่ละเดือนของปีนั้น ชาวล้านนามีประเพณี พิธีกรรมแตกต่างกันไป และสิ่งที่มีอิทธิพลมากในการกำหนด หรือเป็นกลไกในการผลักดันประเพณีนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ก็คือ การสร้างหลักฐาน ร่องรอย สร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้น วัดคือสถา บันที่มี บทบาทในการกำหนดสิ่ง

ต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นโดยตรง จุดประสงค์หลักของการสร้างหลักฐานรองรับความเชื่อประเพณีมิใช่เพียงแต่ การสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับประเพณีเท่านั้น หากแต่มีอยู่ที่ การสร้างจิตสำนึกให้กับชนในท้องถิ่นให้รู้จักปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา และพร้อมกันนั้นได้ปลูกฝังจิตสำนึกในการรักและหวงแหนในประเพณีที่ดั่งงามไปในตัวด้วย ดังที่กล่าวไว้ใน *คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่* วัดหมื่นเงินกอง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่า

“...คนทั้งหลายก็เอากันอาบองค์สงฆ์เจ้าสมณะ พราหมณ์คือเจ้า ภิกษุสงฆ์แล้วด้วยน้ำอบน้ำหอม แล้วหื้อทานยัง วัตถุทั้งหลายต่าง ๆ มีต้นว่าเข้า น้ำโกชนะอาหาร..... คนทั้งหลายล้างองค์ปล่อนกสัตว์ทั้งหลาย นก หนู ปู ปลา หอยคีมี่แล ล้างองค์หื้อเข้าแจ้ เข้าสารจานด้วยน้ำผึ้ง น้ำอ้อยปนทานคีมี่แล...”

๕. ๒ ความสำคัญในฐานะนำแนวคิดที่เป็นนามธรรมสู่รูปธรรม

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นได้สร้างค่านิยมขึ้นในสังคมท้องถิ่นล้านนา ชนิดที่แนบแน่น หยั่งรากลึบคลอนแคลน และได้สะท้อนอิทธิพลที่มีต่อสังคมในด้านความคิดแล้วได้เป็นแรงบันดาลใจให้ชาวล้านนาได้สร้างสรรค์ผลงานที่เป็นรูปธรรมออกมา อิทธิพลที่สะท้อนเป็นรูปธรรมคือกลุ่มของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดมาจากอิทธิพลของคัมภีร์อานิสงส์ที่มีต่อสังคมล้านนา คือ

๑. ศิลปะสิ่งก่อสร้าง ถาวรวัตถุ ปูนูนียวัตถุ ปูนูนียสถาน เช่น เจดีย์ วิหาร กุฏิ ศาลา สะพาน กำแพง พระพุทธรูป
๒. เครื่องใช้ เช่น ธรรมาสน์
๓. เครื่องบูชา เช่น ทูง ประเภทต่าง ๆ ดอกไม้เพลิง ดอกไม้
๔. ศาสนธรรม ได้แก่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

อิทธิพลที่เป็นรูปธรรมดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และศาสนธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้เพราะแรงบันดาลใจจากแนวคิดที่เป็น นามธรรมที่มาจากคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั่นเอง ซึ่งได้แก่แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑. แนวคิดเรื่อง การทำดีได้ดี ทำสิ่งที่ดีเยี่ยมได้รับผลตอบแทน
๒. โลกทัศน์แนวคิดเรื่องสังขธรรมของชีวิต เช่น ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เรื่องชีวิตหลังความตาย และโลกหน้า การเวียนว่ายตายเกิด
๓. แนวคิดเรื่อง การสร้างศาสนธรรมคือ การสร้างคัมภีร์ถวายวัด
๔. แนวคิดด้านโหราศาสตร์ ผนวกกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา
๕. แนวคิดการบำเพ็ญด้านสาธารณะประโยชน์

๑. แนวคิดเรื่อง การทำดีได้ดี

ทำสิ่งที่ดีย่อมได้รับผล ตอบแทนนั้นเป็นความเชื่อ พื้นฐานที่สำคัญสำหรับ พุทธศาสนิกชน เพราะเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ พุทธศาสนาได้สั่งสอนให้ พุทธศาสนิกชนให้มีความเห็นที่ถูกต้องตามหลักการดังกล่าวจน กล่าวได้ว่ากลายเป็นหลักและ แนวทางในการดำเนินชีวิต คำกล่าวต่อไปนี้ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการทำมาดีและยอม ได้รับผลดีตอบแทน ดังเช่นเรื่องความเชื่ออาณิสยหรือ ผลของการทำบุญ แม้ว่าการทำบุญนั้นจะทำด้วย ไทยทานที่ชอบแล้ว เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนก็ถือว่าได้บุญ คำกล่าวที่ว่านั้นคือ “ทานน้ำได้เปน เสกฐี ทานหมากเหมียงมูรี (บุรี หรือบุหรี) เป็นสะก้วย (คนมีทรัพย์)” บางแห่งว่า “เปนมแม่พระหน้อย” คือถวายทานน้ำ อาณิสยส่ง ให้เป็นเศรษฐี ทานหมากเหมียง ส่งผลให้ ได้เป็นคนมีทรัพย์ หรือเป็นแม่ สามเณร

๒. แนวคิดเรื่องสังกรรมของชีวิต

ต่อไปจะได้กล่าวถึงว่า คัมภีร์อาณิสยล้านนาในด้าน สังกรรมของชีวิต คือความเข้าใจใน สังกรรมที่ว่าด้วยความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง เป็นเรื่องที่ชาวล้านนาเองอาจไม่ตระหนักหรือ คิดก็ได้ว่า อิทธิพลความคิดเรื่องความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่ง ได้ซึมซาบเข้าสู่จิตใจของชาวล้านนา โดยไม่รู้ตัว และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้อย่างน่าชื่นชม ตัวอย่างเช่น ยามเมื่อคนล้านนา ประสบพบปัญหาที่หนักหนาสาหัส จะมีคำปลอบโยนให้แก่ตนเองและคนอื่นว่า ช่างมันเถิดเป็น ธรรมดา เป็นการเข้าใจในสภาพที่ผันแปรของสรรพสิ่งที่ไม่อยู่ในการควบคุมของมนุษย์ จึงควรพัฒนา ตนเองให้บรรลุถึงจุดหมายสุดท้ายคือพระนิพพาน

เรณู อรรถาเมศร์ (๒๕๒๔) ได้ศึกษาโลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่ภพหน้าของชาวล้านนา จากคัมภีร์ อาณิสยสังฆานศพอ เรื่อง อาณิสยสังคายน์ อาณิสยสังคาศพ อาณิสยสังคนตาย อาณิสยสังหน้าศพอ โดยได้ศึกษา จากสัญลักษณ์จากประเพณีงานศพประกอบด้วย และทราบว่า มีโครงสร้างซึ่งได้รับการหล่อหลอม มาจากอดีตจนกลายเป็นโลกทัศน์มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ พวกหนึ่งได้ได้รับการถ่ายทอดแบบอบรม สั่งสอนมาทางตรงโดยการบอกตรง ๆ ซึ่งสถาบันพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญ อีกพวกหนึ่งเป็น โลกทัศน์ที่เกิดจากการเผชิญกับเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน อันมีลักษณะชนิตรวมสมานฉันท์กับ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติตามภูมิหลังของชาวบ้าน พวกนี้จะได้รับการถ่ายทอดจากทางอ้อม โดย ปฏิบัติตามประเพณี สถาบันครอบครัวมีบทบาทร่วมสถาบัน

ส่วนความสำคัญของคัมภีร์อาณิสยล้านนาด้าน โลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่ภพหน้านั้น ก็คือ คัมภีร์เหล่านี้มีเนื้อหาที่ชี้ถึงประ โยชน์ในอนาคตที่จะเกิดกับบุคคลที่ไปช่วยงานศพ อย่างน้อยก็มี ความ เข้าใจถึง สถานะธรรมที่เป็นสังกรรมของชีวิต และการ ได้ทราบถึงอาณิสยที่ได้ จากการไปช่วยงานศพ ที่เห็นชัดเจนก็คือ ความสามัคคีของกลุ่มชน ความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มชน แม้ในเนื้อหาของคัมภีร์

จะกล่าวถึงอานิสงส์ไว้ในลักษณะเกินจริง ซึ่งก็เป็นลักษณะของการรณาคัมภีร์พุทธศาสนา

“...มหาอานันทเถระเจ้าหากได้สดับรับฟังเอามาแต่ปากพระพุทธเจ้ามาเทศนาเมื่อสังคายนาธรรมห้าที่ วันนั้นว่าดังนี้ อันว่าบุคคลใดได้ห้ามศีลศีลแล ได้ตั้งน้อง ตีกลองสงเสพไฟศีลศีลแลได้ส่งสการยาแห่งตนคือ ผูกนี้ได้อานิสงส์ ๓ ถีบกับปี แลผู้ใดได้เผาผี ได้อานิสงส์ ๖ กับปี แล ผู้ใดได้นำไฟก่อนหน้าเมื่อหาม ไฟนั้น ได้อานิสงส์ ๑ กับปี และบุคคลผู้ใดได้ตามไปรอดถึงป่าช้า ได้อานิสงส์ชาวกับปีแล บุคคลใด ได้บวชต่อหน้าเมื่อส่งสการซากผีนั้น ได้อานิสงส์ ๕๐ กับปีแล บุคคลใดได้ส่งสการพ่อแลแม่แห่งตน ได้อานิสงส์ ๑๐ โกฏกับปีแล ได้เป็นพระยาอินทร์ มีนางฟ้าได้สองต่อห้าล้านเปนบริวาร อยู่ประสาทสูง ได้โยชนหนึ่ง บุคคลผู้ใดได้ส่งสการญาติพี่น้อง คือว่าผีส่งสการเมีย เมียส่งสการผัว ลูกเต้า หลาน หลาน นุ้ย ลุง อาว อา น้า ป้าทั้งหลายมวลฝูงนั้น ก็จักได้เสวยผลอานิสงส์อันมากนัก เสมอกันเสียงแล เหตุตั้งอันบุคคลหญิงชาย กฤหัญญู นักบวชทั้งหลายปรารถนาถึงสุข ๓ ประการมีนิพพานเปนยอด ก็จงชวนกันเลิกซากส่งสการเผาผี อันจุดตายไฟสู่ปรโลกภายหน้าด้วยใจชื่นชมยินดีต่อกุศลอันนั้น ก็เที่ยงจักได้ถึงสุข ๓ ประการมีนิพพานเปนยอดบชะแล...”

(อานิสงส์หน้าศพ วัดลัญจิวาราม ตำบลฝักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่)

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาประเภท อานิสงส์งานศพ เกี่ยวข้องกับ สังฆธรรม ความเป็นความตายนั้น สะท้อนให้เห็นวัตถุประสงค์หลัก ๆ สองประการคือ การสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนล้านนาได้มีความ เข้าใจในสังฆธรรมของชีวิต โดยผ่านสัญลักษณ์ที่แฝงมากับปริศนาสัญลักษณ์ และในอดีตนั้นคนล้านนา เข้าใจและและสามารถตีความสัญลักษณ์เหล่านั้นออกได้ เช่น ทูงสามหาง ที่นำหน้าศพนั้น มีนัย บ่งบอกให้ทราบว่าเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึง ภูมิ ๓ ภูมิ หรือบางตำราว่า หมายถึง วัฏฏะ ๓ (กรรม กิเลส วิบาก) ดูก่อข้าว ก็หมายถึงเสบียงสำหรับคนตายในการเดินทางไปสู่ปรภพ อีกประการหนึ่ง เป็นนัยบอกให้ทราบถึงว่า คนเราทุกคนควรเตรียมตัวให้พร้อม ด้วยการมีเสบียงคือบุญในภพหน้า จุดประสงค์อีกประการคือ การอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจถึงสภาวะธรรมที่ผันแปร ไม่แน่นอน

วัตถุประสงค์หลักประการที่สองคือ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันของชาวล้านนา โดยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยามเมื่อประสบความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากผู้ที่เป็นที่รัก นับเป็นกุศลโอบายในการร่วมมือร่วมใจในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ แม้กระทั่งการเผาซาก ของสัตว์ก็ยังได้อานิสงส์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ศพเด็กน้อยชาวกอน และ อานิสงส์เผาศพ ดังนี้

“...อันว่าสมบัติทิพย์ทั้งหลายกับวิมานทิพย์อันนี้ ก็ได้ด้วยอานิสงส์ผลบุญอันเขาทั้งสิบคนนี้ ไฟเผาซึ่งซากนกแขวงแซวตาย แต่เมื่อเปนคน เมื่อเปนเด็กน้อยเลี้ยววักข์เข้าแล เทพบุตรทั้งหลายเล่าถ้อย แก่มหาโมคคัลลานะเถระเจ้าด้วยดังตนหากได้กระทำมานั้นทุกประการนั้นก็มีแล ”

(อานิสงส์เผาศพ วัดท่าหลาย สบปราบ จังหวัดลำปาง มปท.)

๓. แนวคิดที่ส่งเสริมกิจกรรมการสร้างคัมภีร์ถวายเป็น

คัมภีร์อานิสงส์ที่เกี่ยวกับการสร้างคัมภีร์เช่น *อานิสงส์สังฆัม* *อานิสงส์สังฆัมปิฎก* *อานิสงส์คำสอน* *อานิสงส์ไปราณชาดก* ฯลฯ สะท้อนค่านิยมเรื่องการสร้างคัมภีร์ถวายเป็น โดยที่เนื้อหาสาระกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลบ้าง ย้อนอดีตไปบ้าง แต่ประเพณีแนวคิดที่ปรากฏกลับเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันในกลุ่มชนล้านนาและถิ่นไทยอื่น ๆ ดังที่ปรากฏใน *อานิสงส์สังฆัม* ฉบับวัดชัยชนะ อำเภอบางคอง จังหวัดเชียงใหม่ดังนี้

“...ดูรามหาสารีบุตร บุคคลยิงชายผู้ใด ผู้หนึ่งในโลกนี้ แลได้หื้อทาน เขียนยังธัมมปิฎกฯ ทั้งสามคัมภีร์ เขียนคัมภีร์ เปนคำสอน แห่งตถาคตนี้แม่นบทเดียวอันคัมภีร์ ลวงสุดไพ แม้นอักขระตัวเดียว อันคัมภีร์ อันว่าผลอันนั้นคัมภีร์ที่สุคบบ่ได้ และบุคคลยิงชายทั้งหลาย ได้สร้างเขียนธัมมพระตถาคตฯ แม้นหื้อ ทานผู้อื่นเขียนคัมภีร์ ก็เที่ยง ได้ยังสุขสมบัติอันมากนัก อันประเสริฐเสียดั่งกาละอันยาวนาน ประหม่อมแปด หมื่นสี่พันกับปีแล...”

๔. แนวคิดเรื่องการผนวกโหราศาสตร์กับความเชื่อทางพุทธศาสนา

ทางด้านนาได้มีความพยายามสร้างค่านิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายเป็น โดยได้นำเอาเรื่องราว การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ชาดกมาอธิบายและกำหนดให้เป็น คัมภีร์ธรรมประจำ วันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด เรียกว่า ธัมมชาดก โดยการโยงเอาความเชื่อเรื่องราศี หรือ “ คัวเพ็ง ” ให้สัมพันธ์กับการสร้างคัมภีร์ และการสร้างถาวรวัตถุอื่น ๆ ก็กำหนดให้สร้างสอดคล้องกับราศีที่เกิด (ดูรายละเอียดในบทที่ ๓)

๕. แนวคิดเรื่องการส่งเสริมกิจกรรมสาธารณประโยชน์

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาได้มีส่วนในการส่งเสริมกิจกรรมสาธารณะ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ สังคมโดยรวม ตัวอย่างเช่นการส่งเสริมระบบนิเวศน์วิทยา คือการปลูกต้นไม้ ดังปรากฏในคัมภีร์ อานิสงส์ข้าหว้าว่า

“...บุคคลผู้ใด ได้ปลูกต้นไม้บุณฑน ไม้คันทิม ไม้ห้า ไม้สูง และไม้อันมีร่มอันกว้างขวาง อันนารัณรม แก่คนเดินตางและสัตว์ ทั้งหลาย ย่อมจักได้ อานิสงส์หาประมาณบ่ได้ บุคคลผู้ใด ได้สร้าง ศาลาที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำ เพื่อหื้อคนและสัตว์ได้ดื่มกิน

ย่อมมีอานิสงส์หาประมาณมิได้ การสร้างข้าวไต้ข้ามแม่น้ำที่มีตม
กลางสุดการเอากะโหล่งหัวจัวแห้งและก้อนหินก้อนดิน ไม่วาง
ไม้คั้นมาแปงข้าวหื้อคนไต้ข้ามย่อมจักได้อานิสงส์หาประมาณมิได้

(สรุปจากอานิสงส์ข้าวหัวจัว วัดคั่นแหนหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ. ๑๒๔๕)

คัมภีร์อานิสงส์ทุกเรื่องที่ปรากฏล้นนารจนานั้น ไม่มีเรื่องใดที่ไม่มีบทบาทในการรับใช้
สังคมเพราะแต่ละเรื่องนั้นล้วนสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ ประเพณี ในสังคมล้านนาทั้งสิ้น
ดังจะได้สรุปชื่อคัมภีร์อานิสงส์ ที่คัดมาศึกษาจำนวน ๕๓ เรื่อง ที่กล่าวถึง อานิสงส์ที่เกิดจาก การสร้าง
หรือถวาย หรืออุทิศที่ประกอบ ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ซึ่งชื่อของคัมภีร์อานิสงส์ต่อไป
จะระบุบ่งชี้ถึงแนวคิดวิธีการได้มา ซึ่งอานิสงส์ กล่าวคือเป็นรูปของการทำบุญในด้านนา และยัง
สะท้อนแนวคิดของชาวล้านนาในด้าน การทำบุญอีกด้วย

๑. กลุ่มทานประกอบด้วยกลุ่มย่อย ๗ กลุ่ม คือ

๑.๑ กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมถวายผ้า

๑. อานิสงส์ถวายทานอัฐฐบริหาร	๒. อานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล อานิสงส์ผ้าทอด
๓. อานิสงส์ผ้าแพดาน	๔. อานิสงส์ผ้าเศษศพ
๕. อานิสงส์กัณฐิน	

๑.๒ กลุ่มกิจกรรมการถวายอาหาร

๖. อานิสงส์เข้าจีเข้าหลาม	๗. อานิสงส์เข้าชาวเม็ด
๘. อานิสงส์ข้าวคัมทิพย์	๘. อานิสงส์เข้าปิมขีบาต
๑๐. อานิสงส์เข้าประดับดิน	๑๑. อานิสงส์เข้าเปลือกเข้าสาน
๑๒. อานิสงส์เข้าพันก้อน	๑๓. อานิสงส์เข้ายาถู
๑๔. อานิสงส์ทานเข้าล้นบาตร	๑๕. อานิสงส์ทานเข้าสลาภภัต
๑๖. อานิสงส์ทานจักรเข้า	๑๗. อานิสงส์ทานคอยเข้าเปลือก
๑๘. อานิสงส์ทานน้ำอ้อย น้ำหวาน น้ำสัปปิ	๑๘. อานิสงส์ทานลูกส้มของหวาน
๒๐. อานิสงส์รังผึ้ง	๒๑. อานิสงส์หมากหนัด

๑.๓ กลุ่มถวายเครื่องสักการะบูชา

๒๒. อานิสงส์ของหอม	๒๓. อานิสงส์ค้ำหงส์ค้ำทุง
๒๔. อานิสงส์ดอกไม้	๒๕. อานิสงส์ผางพทิส
๒๖. อานิสงส์สังทุง(ธงตะขาบ)	๒๗. อานิสงส์บอไฟ
๒๘. อานิสงส์ราวเทียน (ที่ปักเทียน)	

๑.๔ กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมการสร้างปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน เสนาสนะ

๒๕. อานิสงส์เจศิย์	๓๐. อานิสงส์ทานคูหาเง้อมถ้ำ
๓๑. อานิสงส์ตั้งทานสาธา	๓๒. อานิสงส์ธัมมาสน์
๓๓. อานิสงส์ธาตุ	๓๔. อานิสงส์พิมพ์ภาพารูป (พระพุทธรูป)
๓๕. อานิสงส์สังฆวิหาร	๓๖. อานิสงส์สังฆวัด (เวจจกุฎี)
๓๗. อานิสงส์สร้างกุฎิวิหาร	๓๘. อานิสงส์สร้างหีต (หีบธรรม)

๑.๕ กลุ่มสนับสนุนการสร้างคัมภีร์

๓๙. อานิสงส์คำสอน	๔๐. อานิสงส์ไปราณชาตก
๔๑. อานิสงส์ปิฎกจริยา	๔๒. อานิสงส์แปลหมื่นสี่พันชั้น
๔๓. อานิสงส์สร้างเขียนธัมมเป็นทาน	๔๔. อานิสงส์ตัดตปกรณ

๑.๖ กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ

๔๕. อานิสงส์เข้าสังฆ์	๔๖. อานิสงส์ทานตุ่งเหล็กตุ่งทอง
๔๗. อานิสงส์ทำบุญให้คนตาย	

๑.๗ กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมการถวายการอุปฐากบำรุง

๔๘. อานิสงส์ทานหัตถ์	๔๙. อานิสงส์การนิมนต์พระเจ้าเข้าพรรษา
๕๐. อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่	๕๑. อานิสงส์อุปฐากพระพุทธรเจ้า

๒. กลุ่มศีล คือกลุ่มสนับสนุนกิจกรรมการฝึกตนเอง

๕๒. อานิสงส์รักษาศีลเส้นเดียว	๕๓. อานิสงส์ศีล
๕๔. อานิสงส์รักษาศีลสิบประการ	๕๕. อานิสงส์ศีลแปด

๓. กลุ่มกิจกรรมภาวนา สนับสนุนการบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือการบำเพ็ญข้อวัตร

๕๖. อานิสงส์จ้งกรม	๕๗. อานิสงส์พุทโท
๕๘. อานิสงส์สูตร	๕๙. อานิสงส์อดโกรธ
๖๐. อานิสงส์อับปีจจตา	

๔. กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมงานศพ และการเข้าใจถึงสังขารมของชีวิต

๖๑. อานิสงส์ส่งสการ	๖๒. อานิสงส์หน้าศพ
๖๓. อานิสงส์คนตาย	๖๔. อานิสงส์ล้างคยาบ
๖๕. อานิสงส์ฌาปนกิจจา	๖๖. อานิสงส์ศพเด็กน้อยชาวคน

๖๗. อานิสงส์สังฆาร

๖๘. อานิสงส์สมัตตาสรีระ

๕. กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมเทศกาล ประเพณี พิธีกรรม

๖๙. อานิสงส์ก่อเจดีย์ชาย

๗๐. อานิสงส์ขนชายไต้วัด

๗๑. อานิสงส์มาฆบูชา

๗๒. อานิสงส์ปีใหม่

๗๓. อานิสงส์เข้าวัสสา

๗๔. อานิสงส์เดือนยี่

๖. กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์

๗๕. อานิสงส์ปลูกไม้สล

๗๖. อานิสงส์สร้างขัว ศาลา ขุดบ่อน้ำ

๗๗. อานิสงส์เอาหัวควายแห้งแบ่งขัว

๗. กลุ่มสนับสนุนกิจกรรมการบวช

๗๘. อานิสงส์บวช

๗๙. อานิสงส์บวชสามเณร

๘๐. อานิสงส์บวชวิหาร พุทธรูป แทนพุทธรูป

๘. กลุ่มสนับสนุนการฟังธรรม

๘๑. อานิสงส์การฟังธรรม

๘๒. อานิสงส์เวสสันดร

๘๓. อานิสงส์มังคละ

๙. กลุ่มที่สนับสนุนการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่และพิธีกรรม

๘๔. อานิสงส์เทพคาถา

๘๕. อานิสงส์สังฆรวมธาตุ

๑๐. กลุ่มกัมภีร์ประเภทเป็นแหล่งที่มาของอานิสงส์ทั้งหลาย

๘๖. อานิสงส์ต่าง ๆ

๘๖. อานิสงส์รวม ๗ ประการ

๘๗. อานิสงส์ขุดทาน

๘๘. อานิสงส์สัพพทาน

๑๑. กลุ่มเบ็ดเตล็ด

๘๙. อานิสงส์ทุกคตะ อานิสงส์ทลิตทกะ

๘๙. อานิสงส์วงกฎ

๘๙. อานิสงส์ป่าไม้หิมพานต์

๘๙. อานิสงส์หนูเผือก

บทบาทของคัมภีร์อานิสงส์ตามโอกาสประเพณี ๑๒ เดือนล้านนา

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็เกิดขึ้นจากการมุ่งแสดงหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยหลักทำดีได้ดี หว่านพืชเช่นไร ได้ผลอย่างนั้น และ เพื่อสืบทอดและส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นภายใต้ความเชื่อทางศาสนา ในประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่ชาวพุทธล้านนานิยมปฏิบัติกันมานานนั้น ได้มีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนารองรับความเชื่อนั้นอยู่ ดังจะกล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมของชาวล้านนาที่นิยมปฏิบัติกันในแต่ละเดือนตลอดปี และผู้วิจัยจะนำคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมในแต่ละเดือนมาวิเคราะห์ร่วมด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารูปแบบบทบาทของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในสังคมในบทต่อไปด้วย ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่าศักราชใหม่ของล้านนาแต่ละปีนั้นเริ่มกันที่เดือน ๗ ตรงกับเดือนเมษายน หรือเดือน ๕ ของภาคกลาง ในการเสนอประเพณีแต่ละเดือนผู้วิจัยจะใช้นับเดือนตามแบบของ ล้านนาโดยจะมีเดือนของภาคกลางเทียบให้ดูด้วย

ประเพณีเดือน ๗

เดือน ๗ เหนือ ตรงกับเดือน ๕ ได้ ซึ่งตรงกับเดือนเมษายน เป็นเดือนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นเดือนที่เปลี่ยนศักราชใหม่เรียกกันด้วยคำที่รู้จักกันว่า “ปีใหม่” เดือนนี้มีประเพณีที่สำคัญที่ชาวล้านนาไทยได้ปฏิบัติกันมาดังที่ ศาสตราจารย์ มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๓ : ๕๐) กล่าวไว้ดังนี้

๑. ประเพณีปีใหม่สงกรานต์
๒. ประเพณีไล่สังขานต์
๓. ประเพณีจนทรายเข้าวัด
๔. ประเพณีสรงน้ำพระ
๕. ประเพณีแตงดา
๖. ประเพณีทานตุงและเจดีย์ทราย
๗. ประเพณีปล่อยนกลปล่อยปลา
๘. ประเพณีคำหัว
๙. ประเพณีขึ้นท้าวทั้ง ๔
๑๐. ประเพณีสืบชะตาบ้าน ชะตาเมือง

ประเพณีที่กล่าวมาทั้งหมดนี้นิยมปฏิบัติกันในเดือน ๗ นี้ แต่ละท้องถิ่นในล้านนาอาจมีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ไปบ้างเล็กน้อย ในส่วนปลีกย่อย ในการศึกษาประเพณีในเดือน ๗ นี้ผู้วิจัยจะได้นำคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมในเดือนนี้มาวิเคราะห์ด้วย เพื่อทราบถึงวรรณกรรมที่บรรดาผู้รู้ล้านนาได้รจนาขึ้นเพื่อรองรับประเพณีแต่ละอย่างดังนี้

ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ เป็นประเพณีที่คนล้านนาให้ความสำคัญเช่นเดียวกับคนไทยภาค

อื่นๆ เพราะเป็นเดือนแห่งการเปลี่ยนศักราชใหม่ ในวันเถลิงศกคือ วันพญาวัน พุทธศาสนิกชน จะพากันตระเตรียมกันไปทำบุญที่วัดประจำหมู่บ้าน จะมีการเทศน์คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ เพื่อให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่เหล่าพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญ ข้อมูลนั้นมีทั้งที่เป็น ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของปีใหม่ตามความเชื่อของล้านนา ความรู้เรื่อง การพยากรณ์ความเป็นไปของคืนฟ้าในแต่ละปี ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละปี การพยากรณ์ชะตาชีวิตของบุคคลที่เกิดในแต่ละปี พร้อมทั้งคำแนะนำสำหรับการประกอบกุศลกรรมสำหรับบุคคลที่เกิดในแต่ละราศี และการปล่อยนกปล่อยปลาที่ได้ชื่อว่า ได้อานิสงส์มาก

ความเป็นมาของปีใหม่

ความเป็นมาของปีใหม่ในล้านนานั้นมีที่มาน่าสนใจ และเป็นกลายความเชื่อและยึดถือปฏิบัติกัน ในล้านนา ที่มาของปีใหม่นั้น ปราชญ์ล้านนาได้สถาปนาความน่าเชื่อถือ โดยการอ้างว่า พระพุทธเจ้า ตรัสรับรอง เรื่องวันขึ้นปีใหม่ไว้เช่นกัน ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ ของวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๗๕ ว่า

ภควา อันว่าพระพุทธเจ้าแห่งเราศักดิ์สักราณอยู่ในเขตวันอารามในมหาวิหาร อันเป่นอารามแห่งนายอนาถปิณชีกัสสะ อันมีที่จิมโกลีเมืองสาวัตถินนครราชธานีด้วยอิริยาบถทั้ง ๔ ดังนี้แล อดโฆ ปเสนทิโกสลราชา เยน ภควา เตนุปรปสงกมิ อุปรสงมิตวา ภควนตํ นิสินโน โข ปเสนทิโกสลราชา ภควนตํ เอตทโว ฯ ดังนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าอยู่ในป่าเขตวันอารามดังอัน ส่วนว่าพระญาปเสนทิโกสลราชานั้น เมื่อพระพุทธเจ้ามีในที่ใด พระญาเข้าไฟในที่นั้น ค้นว่าเข้าไฟแล้วคือไหว้พระพุทธเจ้า ว่า กันเต ภควา ข้าแต่สัพพัญญูพระพุทธเจ้า ส่วนอันว่าสุริยะเทวนบุตรอันตั้งอยู่ในรอยสีอันชื่อมิน กว้างได้ ๖ โยชน์นั้นพ่อยเสด็จเข้าสู่ราชศรีอันชื่อว่า เมฆ นั้นเล่าดังอัน อาจารย์เจ้าทั้งหลายก็กล่าววว่า เอกทาลางคาบคนทั้งหลายคือเป่นพยริเจีบไข่มกนักร.....ลางคาบสัตว์เลียงทั้งหลายอยู่หาเพียรบได้ก็มีแล... ฯ

ประเพณีนิยมที่ปฏิบัติ

ในวันขึ้นปีใหม่ ชาวล้านนาได้มีประเพณีนิยมปฏิบัติกันหลากหลาย และสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ด้วย ประเพณีต่าง ๆ นั้น ๆ ได้รับการปฏิบัติสืบทอดคงได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อานิสงส์ ปีใหม่ ของวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อพุทธศักราช ๒๕๗๕ ว่า

คนทั้งหลายก็เอาขันอาบองค์สรงกษังเจ้าสมณะพราหมณ์คือเจ้าภิกขุสังฆะแล้วด้วยน้ำอบน้ำหอม แล้วหื้อทานยังวัตถุทั้งหลายต่าง ๆ มีต้นว่าเข้าน้ำโภชนะอาหาร.....คนทั้งหลายลางพร่องคือปล่อยนกสัตว์ทั้งหลาย นก หนู ปู ปลา หอยก็มีแล ลางพร่องคือหื้อเข้าแข่งเข้าसानจนด้วยน้ำเติ้งน้ำอ้อยเป่นทาน ก็มีแลฯลฯ

อานิสงส์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามประเพณี

คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ วัดหมื่นเงินทอง ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติตามประเพณีปีใหม่ไว้ดังต่อไปนี้

“...ศูรามหาราชแม้ว่าได้ไฟเกิดเป็นเทวบุตรเทวดาก็ได้เป็นใหญ่กว่าเทวบุตรเทวดา อันมีในชั้นฟ้าดาวดึงส์ดาวสวรรค์ เทวโลกนั้นแล ศูรามหาราช เต ชนา คนทั้งหลายผู้งั้นเกิดมาหาอุปัชฌายะ กังวอนอนทรายบได้ มีอายุที่ยืนยาวมากนักละ..... เกิดมาในภวชาติใดคือประกอบไฟด้วยปัญญา อันฉลาดองอาจยิ่งนัก อาจจักแก้ปัญหาแห่งคนเทวดาทั้งหลายได้ทุกเมื่อแล.....ด้วยเดชะบุญอันได้อาบองค์สรงเกศพระพุทธรเจ้าและพระอรียสังฆะทั้งหลายนั้นแล ศูรามหาราช คนทั้งหลายผู้ใดแล ได้ปล่อยยั้งสัตว์ทั้งหลายคือว่าปู แล หอย กบ เขียด เต่า แลน และนกหนูทั้งหลาย และได้เอาชามมาผาย ไว้ในช่วงเจดีย์และวัดวาอาราม ไม้สลิมาหาโพธิ์ และได้เอาน้ำอบน้ำหอมหื้อเป็นทานแก่พระ พุทธรเจ้า และพระสังฆะเจ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ครูบาอาจารย์ทั้งหลายในวันสังกรณต์ขึ้นสังกรณต์ปีใหม่คั้งอัน.....บุคคลทั้งหลายผู้งั้น ได้เกิดมาในภวชาติใดคือหาพิยธิโรคคาและกังวอนอนทรายบได้ มีรูปคังงาม มีกลิ่นค็หอม เทียรช้อมมีอายุยืนยาวมากนักละ ฯลฯ...”

ประเพณีนิยมการสร้างถาวรวัตถุตามชะตาปีเกิด

ปราชญ์ล้านนานั้นมีกุศโลบายในการนำเอาความเชื่อพื้นบ้าน เช่นเรื่อง โชคชะตาราศรี มาอธิบายโดยใช้หลักความเชื่อเรื่อง บุญ ในพระพุทธศาสนาอย่างน่าสนใจ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาในการผสมผสาน โดยที่ให้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาอธิบายอย่างสมเหตุสมผล ในลักษณะของพุทธศาสนาท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า Popular Buddhism หรือ Folk Buddhism ดังเช่นเรื่อง การสร้างค่านิยมในการสร้างถาวรวัตถุ โดยนำเอาชะตาปีเกิดของผู้สร้างเป็นเกณฑ์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ของวัดหมื่นเงินทอง จังหวัดเชียงใหม่ว่า

คันว่าเกิดปีเป้านั้น ทานสุขุหื้อเปนยอดทานแก่คนคั้งอัน รุ่งหื้อ ได้สร้างโรงไฟเปนทาน ค็เที่ยงว่าจักเปนคิมี่เข้าของ อายุหมื่นยืนยาวชะแล ฯ

จากข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ฉบับวัดหมื่นเงินทองทำให้ทราบว่า มีประเพณีที่ปฏิบัติกันในช่วงวันขึ้นปีใหม่ เดือน ๘ เหนือนี้หลายประการคั้งที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ นอกจากนี้ก็ยังมี

ทำให้ทราบว่าคัมภีร์ที่รจนานี้ขึ้นเพื่อรองรับประเพณีท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับและยึดถือเป็นปฏิบัติสืบกันต่ออย่างมั่นคงด้วยศรัทธาว่า เรื่องราวเหล่านี้เป็นจริง เพราะ “ออกในธัมม” ไม่มีการตั้งคำถาม เรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็นไปได้หรือไม่ ก็เพราะความเคารพศรัทธา และประการสำคัญก็เพราะสิ่งที่ ปฏิบัติ นั้นอำนาจประโยชน์แก่สังคม โดยรวมนั่นเอง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับข้อแตกต่างปลีกย่อยสำหรับคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ซึ่งมีหลายฉบับ มีข้อปลีกย่อยแตกต่างจากคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ฉบับของวัดหมื่นเงินกองอยู่บ้าง โดยเฉพาะในเรื่องการให้ความหมายของคำว่า วันเนา หรือวันเนา โดยการกล่าวถึงที่มาว่ามาจาก เปรตที่มีอวัยวะเน่า ซึ่งความจริงแล้วคำว่าวันเนา หมายถึง ช่วงระยะเวลา การดำรงอยู่ชั่วคราวของปี ซึ่งย้ายจากราศีมีน และหยุดอยู่ ก่อนจะย้ายเข้าสู่ราศีเมษซึ่งเป็นวันขึ้นปี ใหม่ การดำรงอยู่ชั่วคราวนั้นเรียกว่า เนา นิทานเรื่องเปรตนั้น ไม่มีในฉบับวัดหมื่นเงินกอง บางฉบับก็กล่าวถึงนิทานการประลองปัญญาระหว่าง ธรรมบาลกุมารกับกบิลพรหม โดยมีศิรชะของแต่ละฝ่ายเป็นเครื่องพนัน ประเพณีในเดือนนี้ปรากฏในคัมภีร์ ของวัดต่าง ๆ เช่น อานิสงส์ขนชายใส่วัด, อานิสงส์ปีใหม่ วัดลำปางหลวง จังหวัดลำปางหลวง (จ.ศ. ๑๑๗๑) อานิสงส์ขนน้ำ ขนชาย ของวัดพรหม จังหวัดน่าน (ไม่ปรากฏปีที่จาร) และอานิสงส์ปีใหม่ของวัดช่อแล จังหวัดเชียงใหม่ (ไม่ปรากฏปีที่จาร) คัมภีร์ดังกล่าวมานี้มีข้อ แตกต่างปลีกย่อยกันอยู่บ้าง แต่โดยรวมก็กล่าวถึงประเพณีขึ้นปีใหม่ในเดือน ๗ นั่นเอง

ประเพณีเดือน ๕ เหนือ เดือน ๗ ได้ ตรงกับเดือนมิถุนายน

ในเดือนนี้มีประเพณีน่าสนใจหลายอย่าง ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการศึกษาถึงเรื่อง การศึกษาเรื่องการสร้าง คัมภีร์มารองรับประเพณีท้องถิ่นในแต่ละเดือน ในเดือนนี้ มีประเพณี จีบอกไฟ หรือจรวดแบบล้านนา หรือจรวดบั้งไฟในประเพณีอีสาน ในงานประเพณีสงกรานต์ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยเฉพาะวัดที่มีชื่อเสียง มีปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยึดเกาะของเหล่าพุทธศาสนิกชน เช่น วัดพระนอนขอนม่วง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระบรมธาตุคอกยสุเทพในงานประเพณี ของวัดเหล่านี้ประชาชน จะพากันนำบอกลไฟที่ทำไว้มาจุดเพื่อเป็นพุทธบูชา เพื่อความสนุกสนาน และเพื่อสักการะพระเกศแก้วจุฬามณี ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บางแห่งมีการประกวดชิงรางวัล แข่งขันกันเป็นจำนวนมาก ช่างทำบอกลไฟจะมีสูตรผสมบอกลไฟของแต่ละคนเอง ด้วยความนิยมดังกล่าว จึงมีวรรณกรรมประเภทคร่ำว่ากำเนิดขึ้นว่าด้วยบอกลไฟมีหลายชนิด ด้วยความประสงค์ที่จะจุดบอกลไฟ ถวายเป็นพุทธบูชา จึงมีการแต่งคัมภีร์อานิสงส์เครื่องบูชาประเภท บอกลไฟขึ้นมา ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกมาศึกษา ๑ ฉบับคืออานิสงส์บอกลไฟดอก ไฟดาว ไฟขึ้น ฉบับวัดเมืองถ้ำ จังหวัดเชียงใหม่ รายชื่อคัมภีร์อานิสงส์ บอกลไฟมีถึง ๑๐ ฉบับ ดังนี้

๑. อานิสงส์บอกลไฟวัดสันป่าข่อย จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๕๔

๒. อานิสงส์บอกลไฟ วัดบ้านแอน อำเภอคอกยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ (มปท.)

๓. อานิสงส์บอกลไฟ วัดป่าพร้าวใน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (มปท.)
๔. อานิสงส์บอกลไฟ วัดแสนเมืองมา อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา พ.ศ. ๒๕๑๗
๕. อานิสงส์บอกลไฟ วัดคอนขี้ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน จ.ศ. ๑๒๖๔
๖. อานิสงส์บอกลไฟจีน บอกลไฟดอกและกองหลัว วัดกาสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย (มปท.)
๗. อานิสงส์บอกลไฟ วัดลำปางหลวง จังหวัดลำปาง จ.ศ.๑๑๗๓ (มีสองฉบับ)
๘. อานิสงส์บอกลไฟ ไฟดาว ไฟจีน วัดเมืองลับ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๕๓
๙. อานิสงส์บอกลไฟดอก ไฟจีน วัดสันป่าข่อย จังหวัดเชียงใหม่ (มปท.)

ประเพณีเดือน ๑๐ เหนือ เดือน ๘ ภาคกลาง ตรงกับเดือนกรกฎาคม

เดือน ๑๐ นี้เป็นเดือนที่มีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฤดูฝน ในที่นี้จะกล่าวถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรงเท่านั้น เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเรื่อง คัมภีร์อานิสงส์ที่รจนารขึ้นเพื่อรองรับและอธิบายประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาที่ชาวล้านนายึดถือปฏิบัติกันในช่วงเดือน ๑๐ นี้ดังนี้

๑. ประเพณีเข้าพรรษา
๒. ประเพณีการถวายผ้าอาบน้ำฝน
๓. ประเพณีทานขันเข้า (การถวายสำหรับอาหาร)
๔. ประเพณีการฟังธรรม

ประเพณีเข้าพรรษา

ประเพณีเข้าพรรษา เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวพุทธทั่วไป ในส่วนของพระสงฆ์เองถือว่าเป็นกรณีขกิจที่ต้องเอาใจใส่ เพราะเป็นพระพุทธรบัญญัติคั้งที่ไ้ระบุนไว้ในบาลีวัสสุภนายิกำขันธ คัมภีร์มหาวรรค พระวินัยปิฎกโดยกำหนดให้พระสงฆ์จำพรรษาพักอยู่อาวาส หรือสถานที่ที่ถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาตเป็นเวลา ๓ เดือน มีการปรับอาบัติ มีโทษทางวินัยหากภิกษุไม่จำพรรษาในช่วงวสันตฤดู ในส่วนของเหล่าพุทธศาสนิกชน การเข้าพรรษาก็ถือเป็นประเพณีที่สำคัญของตน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ศาสตราจารย์ มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๓ : ๑๕๔) กล่าวถึงเหตุผลของการจำพรรษาว่า

๑. การหยุดเดินทางไปในหน้าฝน
๒. การทำนา
๓. การหยุดสิ่งที่ไม่ดี

๔. การหยุดเพื่อบำเพ็ญความดี
๕. โอกาสสั่งสอนบุตรหลาน

ดังนั้นเมื่อถึงวันเข้าพรรษากิจกรรมที่เกี่ยวข้องจึงมีอยู่มาก เช่น การหล่อเทียน ถวายเทียนจำนำพรรษา การทานขันเข้า คือการถวายสำหรับอาหารเพื่ออุทิศกุศลให้เปดชนที่ล่วงลับไป การถวายผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น เพื่อสนับสนุนสถาปนาคความสำคัญในประเพณีดังกล่าวนี้ ทางผู้รู้ล้านนาได้แต่งคัมภีร์ขึ้นๆ โดยอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎกมาอ้างอิง และปรากฏว่ามีข้อมูลบางส่วนที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกเลย แต่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ล้านนา สิ่งที่ผู้แต่งนำมาจากพระไตรปิฎกก็คือแนวคิดและอนุภาคเท่านั้น อาศัยตัวละคร สถานที่ ในครั้งพุทธกาลเป็นโครงสร้าง และจุดประสงค์หลักของเรื่องคือการแสดงประเพณีของล้านนาเอง ซึ่งประเพณีดังกล่าวมานี้ไม่มีการปฏิบัติอย่างนี้ ในครั้งพุทธกาล ประเพณีที่มีในช่วงเข้าพรรษานี้ก็มีคัมภีร์อานิสงส์หลายเรื่องที่มีเนื้อหา เกี่ยวเนื่อง โดยตรงอยู่หลายเรื่องด้วยกันดังนี้

๑. อานิสงส์อาราธนาพระเจ้าเจ้าวัสสา ฉบับวัดปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๓๐
๒. อานิสงส์เจ้าวัสสา ฉบับวัด ชัยชนะ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ปรากฏปี
๓. อานิสงส์เจ้าวัสสา ฉบับวัดแม่ตั้ง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ไม่ปรากฏปี

อานิสงส์อาราธนาพระเจ้าเจ้าพรรษา มีเนื้อหาโดยสรุปคือ พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ปกครองเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พร้อมบริวารถือเครื่องสักการะมีดอกไม้ รูป เทียน ของหอม ได้อาราธนาพระพุทธรองค์และพระสงฆ์ เข้าพรรษา เมื่อถึงวันเข้าพรรษา โดยระบุว่า เป็นเดือนออกสืบท้าค่า และกล่าวว่า บุคคลใดในพรรษาได้บำเพ็ญทาน รักษาศีลแปด ระลึกถึงคุณ ของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และตอบแทนคุณท่าน ก็จะได้ อานิสงส์มาก และได้กล่าวถึง อานิสงส์ของความกตัญญูต่อพระพุทธรเจ้าทั้งหลายว่าจะได้ยศศักดิ์ บริวาร ชื่อเสียง และผู้ตอบแทนคุณคุณครูอาจารย์ย่อมจะได้เกิดมาพบพระอริยมตไตร ในอนาคต และมีการกล่าวถึงอานิสงส์ของบุญกริยาวัตถุประเภท ทานไว้พอสมควร และจุดสำคัญของเรื่องอยู่ที่พระพุทธรองค์ที่อานิสงส์ของการอาราธนาพระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์เข้าพรรษาให้พระสารีบุตรฟังว่า บุคคลที่ได้อาราธนาพระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์เข้าพรรษา และเมื่อปวารณาออกพรรษาแล้ว ถวายไทยธรรมอันสมควรแก่พระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์ ย่อมได้อานิสงส์คือการได้โลกียสมบัติคือ การอุบัติในดาวดึงส์เทวโลก และหากได้เกิดในภพมนุษย์ก็ย่อมได้รับอานิสงส์คือความอุดมสมบูรณ์มั่งคั่งไปด้วยทรัพย์สมบัติและบริวาร และจุดสำคัญที่สองก็คือ ผู้แต่งได้ให้ความสำคัญแก่การถวายความเคารพ บูชาพระพุทธรูป อันถือว่าเป็นองค์แทนพระพุทธรองค์ด้วยจิตอันเลื่อมใส ก็จะได้ อานิสงส์มากมายเช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์จากเนื้อหาในคัมภีร์ประเภทอานิสงส์ที่กล่าวมาก็อาจสรุปได้ว่า จุดประสงค์ของการแต่งคัมภีร์ก็เพื่อจะรองรับประเพณีเข้าพรรษานั้นเอง ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อกรณีกิจของสงฆ์

เป็นเบื้องต้น ด้วยการให้โอกาสแก่พุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์ได้อารารธนาพระสงฆ์เหล่านั้นได้มาอยู่ประจำ ณ อาวาส อารามแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อเจริญศรัทธาในช่วงเข้าพรรษาในที่นี้กล่าวรวมไปถึง พระพุทธปฏิมา อันเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าด้วย ดังคำอาราธนาในมนต์ของพระเจ้าพิมพิสาร ในคัมภีร์อานิสงส์ อารธนาพระเจ้าเข้าวัสสา ของวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ว่า

กันเต ข้าแต่พระพุทธเจ้า ข้าขออาราธนาพระพุทธเจ้าเข้าวัสสาในที่นี้แล ขอจงจำเรณูบุญแก่ผู้ข้าทั้งหลายแต่เทือะ ฯ

ภายหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ผู้ที่ต้องการจะประกอบกุศลกรรมเช่นนี้ก็ยังสามารถกระทำได้ โดยการอาราธนาองค์พระปฏิมาอันเป็นอุทเทสิกเจดีย์ คือพระเจดีย์ที่สร้างอุทิศเฉพาะก็ได้ อานิสงส์คงเดียวกัน และพุทธศาสนิกชนชาวล้านนาก็มีแนวการยึดถือว่า พระพุทธปฏิมาเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และในเวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็จะอาราธนาพระปฏิมาเป็นประธานสงฆ์ มีการจัดเตรียมไทยธรรมถวายพระพุทธปฏิมาเสมือนว่าพระพุทธองค์ยังคงทรงพระชนม์อยู่ ดังนั้นการอาราธนาพระพุทธเจ้าเข้าพรรษาคือการกล่าวอาราธนาต่อพระพักตร์พระปฏิมา ก็เป็นการ ถวายความเคารพพระพุทธองค์ในฐานะเป็นประมุขของสงฆ์

ประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันในตอนเข้าพรรษา วันขึ้นปีใหม่ วันออกพรรษาเดือนสิบสองเพ็ญเดือนยี่เพ็ง ก็คือการทานขันเข้าหรือการถวายสำรับอาหาร ในที่นี้หมายถึงการทำบุญด้วยการนำข้าวปลาอาหารใส่ถาด ยก ไปถวายพระสงฆ์ แล้วอุทิศบุญกุศลสำหรับตัวเอง เรียกว่า ทานไว้กายภาคหน้า อุทิศให้กับบรรพชนที่ล่วงลับไป และอุทิศให้เทวดาทั้งหลาย เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูคเวทิตามหลักพระพุทธศาสนา ในการทานขันเข้าให้เปตชนนั้น มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่นเรื่อง เปรตญาติของพระเจ้าพิมพิสาร และการทำบุญเพื่ออุทิศบุญให้ญาติเหล่านั้น เรื่องราวเหล่านี้มีคัมภีร์ล้านนาชื่อ ปุพพเปตพลี และคัมภีร์มัลลยโศค กล่าวถึง พระมาลัยเถระที่ไปพบพระญายมราชในนรก และนำข่าวที่สัตว์นรกส่งความมาบอกญาติพี่น้องในโลกมนุษย์ และมีคัมภีร์อานิสงส์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการทานขันเข้า ดังนี้คือ

๑. อานิสงส์น้ำนอง ฉบบวัดสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย (ไม่ปรากฏปี)
๒. อานิสงส์อมตปัญหาหรือพราหมณปัญหา วัดอินทาราม (จี้เหล็กหลวง) อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
๓. อานิสงส์ข้าวสังข์ ฉบบวัดช่วงสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๕๖
๔. อานิสงส์ทานเข้าสังข์ วัดทรายมูลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๕. อานิสงส์ทานหาคนตาย ฉบบของธรราทองการพิมพ์ จังหวัดเชียงใหม่ (พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง)

คัมภีร์อานิสงส์ทั้งห้าฉบับมีเนื้อหาตรงกันคือกล่าวถึงพราหมณ์ผู้มั่งคั่งคนหนึ่งที่อยู่เสียบุตรชายคนเดียวเพราะโรคภัยชนิดหนึ่ง พราหมณ์เสียใจมาก เมื่อทำพิธีทางศาสนาเสร็จแล้ว ก็จ้างให้

ทาสคนหนึ่งนำส่งข้าวปลาอาหารไปให้ลูกชายที่ป่าช้าทุกวันเป็นเวลานานปี วันหนึ่งฝนตกน้ำท่วมตัดเส้นทางไปป่าช้า ทำให้ทาสผู้นั้นข้ามไปป่าช้าไม่ได้ มีพระภิกษุรูปหนึ่งไปบิณฑบาต จึงได้ถวายอาหารเหล่านั้นแก่ภิกษุนั้น และอุทิศให้แก่ลูกชายของพราหมณ์ ลูกชายพราหมณ์ได้รับกุศลนั้นจริง จึงไปปรากฏตัวแจ้งความดังกล่าวแก่พราหมณ์ว่าเพียงจะได้รับอาหาร พราหมณ์แปลกใจเป็นอันมาก จึงสอบถามทาสผู้นั้นจึงทราบความเป็นไปดังกล่าว จึงอัศจรรย์ใจเป็นอันมาก จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ถามถึงอานิสงส์ของการถวายทานในศาสนา พระพุทธองค์ตรัสพระธรรมเทศนา ตอบปัญหาทุกประการ คัมภีร์เรื่องดังกล่าวนี้มีเนื้อหาที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง ชีวิตหลังความตายที่ยังต้องการการเอาใจใส่ดูแลจากญาติพี่น้อง และความสัมพันธ์ที่อบอุ่นของมนุษย์ และต้องการแสดงให้เห็นว่า การจะส่งความเอาใจใส่ดูแล และบุญกุศลนั้นมีเพียงวิธีเดียวคือ การมีจิตที่ประกอบด้วยกุศลผ่านปฏิภาณ คือผู้รับในพระพุทธศาสนาเท่านั้น และคัมภีร์เรื่องนี้ได้รับความนิยมในการเทศน์ในโอกาสที่ถวายทานขึ้นข้าวแก่คนตาย ในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงคนตาย

ประเพณีเดือนสิบสอง เหนือ (เดือนสิบของภาคกลาง) ตรงกับเดือน กันยายน

เดือนนี้ยังอยู่ในช่วงเข้าพรรษา ประเพณีที่นิยมปฏิบัติก็คือ ประเพณีจำศีลข้าว คือการสละข้าวของของตนให้กับผู้อื่น ประเพณีการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ประเพณีสลากภัตต์ ในที่นี้จะกล่าวถึงประเพณีที่มีหลักฐานในคัมภีร์ศาสนาอ้างอิง หรือมีการแต่งคัมภีร์อานิสงส์รองรับหรืออธิบายประเพณีดังกล่าวนั้น ก็คือ ประเพณีสลากภัตต์ มีหลายฉบับและมีเนื้อหาที่แตกต่างกันไปดังนี้คือ

๑. อานิสงส์ทานเข้าสลากภัตต์ ฉบับวัดทุ่งยู อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๖๕
๒. อานิสงส์สลากภัตต์ฉบับพระญาณวอก วัดบ้านท้อ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๕๐
๓. อานิสงส์ล้านนา ฉบับของพิมพ์ธาราทองการพิมพ์ จังหวัดเชียงใหม่ (พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง)

ในเรื่องอานิสงส์สลากภัตต์เฉพาะในล้านนามีกกล่าวไว้ ๒ ส่วนด้วยกัน และในประเพณีทานสลากภัตต์จะมีการเทศน์อานิสงส์สลากภัตต์ล้านนาใดส่วนหนึ่งต่อไปนี้ คือ

ส่วนหนึ่งที่หนึ่งฉบับของวัดบ้านท้อ ฉบับพระญาณวอก มีการกล่าวถึงประวัติของบุคคลที่ประกอบกุศลด้วยการถวายสลากภัตต์ ซึ่งทำให้ได้รับอานิสงส์ที่อำนวยประโยชน์แก่บุคคลผู้ประกอบอย่างมากมาย ในคัมภีร์ฉบับนี้กล่าวไว้ถึง บุคคล ๓ คน ซึ่งได้ถวายทานสลากภัตต์ไว้ และได้รับอานิสงส์ที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ส่วนแรกของคัมภีร์กล่าวถึงธิดาเศรษฐีพี่น้อง ๒ คน ชื่อจูลันทาและนางสุภัทรา นางจูลันทา มีอุปนิสัยชอบช่วยเหลือคนยากจน นางสุภัทราไม่สนใจในการทำบุญทำทาน ต่อมา

ได้รับการแนะนำให้ทำบุญจากพี่สาว จึงนิมนต์พระสงฆ์มาที่บ้านและถวายสลากภัตต์แก่พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ด้วยอานิสงส์นั้นเมื่อสิ้นชีวิต นางได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี สูงกว่าพี่สาวของนางที่เกิดในชั้นดุสิต ผู้รจนาคัมภีร์อานิสงส์เรื่องนี้ได้คัดลอกแนวคิดมาจากคัมภีร์วิมานวัตถุเรื่องทัฬหสูวิมาน ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายทานแก่สงฆ์ (อริยะ) มีผลมากกว่าการถวายเจาะจงบุคคล (โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2 ที่ว่าด้วยเรื่อง อานิสงส์ในคัมภีร์วิมานวัตถุ)

ส่วนที่สองกล่าวถึงเจ้าเมืองราชคฤห์ที่ได้ถวายสลากภัตต์ในชาติก่อน ในชาติที่เป็นเจ้าเมืองนี้จึงมีพลังกำลังมหาศาล สามารถใช้มือหักเหล็กได้ จึงมีความล้าพองในพลังกำลังตนเองเป็นอันมาก จึงประกาศทำประลองกำลังกับบุคคลทั่วไป และได้ถูกพญาลิงตัวหนึ่งใช้หางวัดไปบนอากาศไปตกที่เมืองสาวัตถี และในเมืองนั้นก็มิเจ้าเมืองที่เคยได้ถวายสลากภัตต์มาในชาติก่อน และมีพลังกำลังมากเช่นกันจึงใช้ปากเป่าเจ้าเมืองราชคฤห์ปลิวไปตกยังเมืองราชคฤห์ดั้งเดิม มีการสรุปพระธรรมเทศนาโดยพระคำรัสของพระพุทธองค์ว่า บุคคลผู้ที่ได้ถวายสลากภัตต์ ย่อมได้อานิสงส์ คือ ความเป็นผู้มีพลังกำลังมหาศาล ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

อีกสำนวนหนึ่งคือ ฉบับของธาราทองการพิมพ์ ที่มีเนื้อหากล่าวถึง ผลของการถวายสลากภัตต์ของนางจันทปทุมาวดี ที่ได้ถวายสลากภัตต์แก่พระสงฆ์ในอดีตชาติ และตั้งจิตอธิษฐานให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยแรงอธิษฐานของนางทำให้อาสน์ทิพย์ของท้าวสักกะเทวราชแจ้งกระด้างขึ้น ทำให้พระองค์ทราบสาเหตุนั้นจึงอนุโมทนากับนางและบันดาลให้หาฝนรัตนะเจ็ดประการตกมาในเมืองพาราณสี ชาวเมืองพากันอัศจรรย์ในอานิสงส์ของการถวายสลากภัตต์ และเมื่อเกิดมาในสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ นางก็ยังประกอบกุศลด้วยการถวายสังฆทาน สลากภัตต์อยู่เนืองนิตย์ และมีการกล่าวขานถึงกุศลกริยาของนางในหมู่ภิกษุ พระพุทธองค์จึงตรัสอดีตนิทานดังกล่าวแล้ว ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวถึงที่มาของการถวายสลากภัตต์ ว่าเกิดจากการคำรัสของนางยักษิณีตนหนึ่งที่ได้มีโอกาสมาอยู่ในสังคมมนุษย์ ได้รับสักการะมากมาย จึงคิดถวายเป็นสลากภัตต์แก่หมู่ภิกษุ ประเพณีการถวายสลากภัตต์ จึงเริ่มมาตั้งแต่บัดนั้น สลากภัตต์นั้น เป็นการถวายทานตามกาล พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับสลากภัตต์จากพายกทายิกาได้

ประเพณีเดือนเก็งเหนื่อ (เดือน ๑๑ ภาคกลาง) ตรงกับเดือนตุลาคม

ประเพณีที่มีบทบาทในเดือนนี้มีหลากหลายพอสมควร จะกล่าวถึงเฉพาะประเพณีที่สำคัญและที่มีคัมภีร์อานิสงส์รองรับ คือมี การใช้คัมภีร์อานิสงส์เทศน์ในโอกาสดังกล่าวนั้น คือ

๑. ประเพณีถวายทานสลากภัตต์ หรือ กินกล้วยสลาก ที่ สืบเนื่องมาจากเดือน ๑๐ (ดูในเดือน ๑๐)
๒. ประเพณีออกพรรษา มหาปวารณา
๓. ประเพณีตักบาตรเทโว

๔. ประเพณีถวายผ้าจําพรรษา

๕. ประเพณีทอดกฐิน

ประเพณีออกวัสสาหรือออกพรรษา

เป็นประเพณีที่สำคัญ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ต้องมีการแสดงความบริสุทธิ์ ยินยอมให้ภิกษุอื่นว่ากล่าวตนได้ เรียกว่า ปวารณา นิยมทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ สำหรับฆราวาสก็ได้มีโอกาสประกอบกุศลกริยาได้ และมีจะอำนวยประโยชน์สุขแก่ฆราวาสหากพยายามนำวิธีการที่พระสงฆ์ทำกันในวันปวารณาก็คือ ความใจกว้าง ยินดีรับคำแนะนำตักเตือนจากบุคคลอื่นไม่ว่าจะแก่กว่าหรืออ่อนวัยกว่าไปใช้ในชีวิตรจริง มีคัมภีร์อานิสงส์ออกพรรษาที่นำมาเทศน์แก่พุทธศาสนิกชนในโอกาสพิเศษนี้ เป็นฉบับของธาราทองการพิมพ์ มีเนื้อหาที่กล่าวถึง อานิสงส์ในการบำเพ็ญกุศลในวันออกพรรษาเป็นการพิเศษ โดยอ้างความในอรธกถาว่า ท้าวสักกะเทวราชได้สั่งให้ท้าวจาดุมหาราชออกตรวจดูผู้ประพฤติกุศลกรรม เช่น การเอาใจใส่ดูแลบิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้เฒ่าผู้แก่และได้รักษาศีลฟังพระธรรมเทศนา ทำความสะอาดวิหารเจดีย์ ท้าวจาดุมหาราชได้เห็นว่ามีผู้ชวยยังคงประกอบบุญกุศลอยู่ก็กลับไปรายงานให้ที่ประชุมในโรงธรรมสภา เหล่าเทวดาก็พากันดีใจที่ความดียังเต็มเปี่ยมจึงตั้งพระจันทร์วันเพ็ญ จากนั้นคัมภีร์ก็กล่าวแนะนำการปฏิบัติคนให้ตั้งอยู่ในคลองแห่งศีลธรรม และให้ความเชื่อตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ในวันออกพรรษาพุทธศาสนิกชนให้ตั้งอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้า หมั่นประกอบความดี ทำตนหนีจากความชั่วทั้งปวง

จากข้อความและเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์เรื่องนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นคัมภีร์อานิสงส์ยุคใหม่ เพราะมีเนื้อหาที่เจาะจงแสดงเป็นเทศนา โวหารเป็นส่วนส่วนใหญ่ ใจมุ่งแสดงสาระของคัมภีร์โดยตรง และภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาล้านนาที่มีภาษาไทยกลางปนอยู่มาก

ประเพณีการทอดกฐิน

ประเพณีนี้มีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนมาก และมีความเชื่อว่าผู้ได้ถวายผ้ากฐินถือว่าได้อานิสงส์มาก และในส่วน อานิสงส์นั้นเฉพาะฝ่ายผู้ถวายก็ได้มากคือ อานิสงส์ที่เป็นปัจจุบันคือเป็นประโยชน์ที่เห็นได้ ดังที่ พระมหานุกูณฑ์ กองบาง (๒๕๔๑ : ๑๔-๑๕) ว่า ผลดีฝ่ายผู้ทอดและคณะอานิสงส์หรือผลดีของฝ่ายผู้ทอดและคณะมีดังนี้

๑. ชื่อได้ว่าถวายทานภายในกาลเวลาที่เรียกว่ากาลทาน คือในปีหนึ่งถวายได้เพียงในระยะเวลา ๑ เดือนเท่านั้นในข้อถวายทานตามกาลนี้มีพระพุทธภาษิตว่าผู้ให้ทานตามกาลความต้องการที่เกิดขึ้นตามกาลผู้นั้น ย่อมสำเร็จได้

๒. ชื่อว่าได้สงเคราะห์พระสงฆ์ผู้จําพรรษาให้ได้ผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งห่มใหม่แม้ผ้ากฐินนั้นจะตกแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งชื่อว่าได้ถวายแก่สงฆ์เป็นส่วนรวม มีพระพุทธภาษิตว่าผู้ให้ผ้า

ชื่อว่าให้ศิวพรณ

๓. ชื่อว่าได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งเสริมผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้เป็นหลักเป็นตัวอย่างแห่งคุณงามความดีของประชาชนสืบไป

๔. จิตใจของผู้ทอดกฐิน ทั้ง ๓ กาล คือ ก่อนทอด กำลังทอด และทอดแล้วที่เลื่อมใสศรัทธาและปรารถนาดีนั้นจัดเป็นกุศลจิต คนที่มีจิตเป็นกุศलय่อมได้รับความสุขความเจริญ

๕. การทอดกฐิน ทำให้เกิดความสามัคคีธรรม คือ การร่วมมือกันทำคุณงามความดี และถ้าการถวายกฐินนั้นมีส่วนได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามด้วย ก็เป็นการร่วมสามัคคีเพื่อรักษาศาสนวัตถุ ศาสนสถานให้ยั่งยืนสถานพรสืบไป

นอกจากนี้ยังอำนวยประโยชน์และอานิสงส์ที่เป็นไปในภพหน้าด้วย สืบเนื่องไปยังชาติต่อไป ด้วย คัมภีร์อานิสงส์กฐินในล้านนาเองก็ได้รับการงานขึ้นเพื่ออธิบายผลแห่งการถวายกฐินนี้ โดยอาศัยข้อมูลในพระสูตรคัมภีร์ ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายผ้ากฐินของหญิงเจ็ดคนหนึ่งในชาติถัดมานางได้เกิดมาในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีความสวยงามถึงขนาดที่ทำให้ผู้พบเห็นเป็นบ้า นางจึงได้ชื่อว่า อุมมาคันตี เป็น มีหลายฉบับ และใช้เทศน์เจริญใจพุทธศาสนิกชนดังนี้

๑. อานิสงส์กฐิน ฉบับวัดแม่ต๋อง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง (มปท.)
๒. อานิสงส์มูลกฐิน วัดกาสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จ.ศ.๑๓๑๕
๓. อานิสงส์ทานผ้ากฐิน ฉบับธาราทองการพิมพ์ (พิมพ์ด้วยอักษรไทยภาคกลาง)

สำหรับสำนวนของธาราทองการพิมพ์นั้น มีเนื้อหากล่าวถึง เจ้าเมืองสาเกตที่ถวายผ้ากฐินแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ พระพุทธองค์ครั้งเสด็จนิทานของพระองค์ที่เคยถวายผ้ากฐิน และได้รับอานิสงส์ ที่เป็นโลกียสมบัติหลายชาติ จนกระทั่งตรัสรู้ และให้คำแนะนำถึงผ้าที่จะนำมาเป็นผ้ากฐินว่า ต้องเป็นผ้าที่ได้มาด้วยความสุจริต

ประเพณีการทอดผ้าป่า

ความหมายเดิมของผ้าป่า คือ เป็นชื่อของผ้าที่มีความหมายตามชื่อ คือเป็นผ้าพบได้ในป่า ป่าช้า หรือตามที่ต่าง ๆ มีลักษณะเป็นผ้าบังสุกุล หรือผ้าเปื้อนฝุ่น ภิกษุต้องแสวงหาเอาจากผ้าที่เขาทิ้งแล้ว หรือจากผ้าห่อศพ แล้วนำมาซัก ซ้อมและเย็บ ทำเป็นจีวรหรือสบง ผู้จะถวายทราบความจำเป็นของภิกษุ ก็จะเตรียมผ้าไปพาดหรือวางไว้ในป่าเพื่อสงเคราะห์ภิกษุ เพราะพระพุทธองค์ยังไม่อนุญาตให้ภิกษุรับจีวรจากชาวบ้าน เมื่อภิกษุไปแสวงหาผ้าพบเข้าก็จะปฏิบัติตามประเพณีคือ การถามถึงเจ้าของผ้า เพื่อป้องกันปัญหาการตำหนิจากชาวบ้านว่า ภิกษุขโมยของชาวบ้าน เมื่อตรวจสอบจนแน่ใจแล้วจึงจะมีการซักผ้า ดังที่เรียกกันต่อมาว่า ซักผ้าบังสุกุล ที่กล่าวมานี้คือ ผ้าป่า ที่เป็นรูปแบบเดิม คัมภีร์อานิสงส์ล้านนากล่าวถึง อานิสงส์ของการถวายผ้าทอดหรือผ้าป่า มีอย่างน้อย ๔ ฉบับ มีเนื้อหา

ที่แตกต่างกันอยู่บ้าง และหลักฐานที่นำมาอ้างอิงก็มาจากพระไตรปิฎกนั่นเอง ดังนี้

๑. อานิสงส์ทอดผ้า และ อานิสงส์ผ้าทอด วัดเมธัง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๔๑ (๓ ฉบับ)
๒. อานิสงส์ทานทอด วัดสันป่าข่อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ. ๑๒๘๒
๓. อานิสงส์ทานผ้าหางปงสุกุล วัดศรีบุญยืน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ. ๑๒๖๖
๔. อานิสงส์ทานผ้าปงสุกุล วัดพรหม อำเภอแม่จรม จังหวัดน่าน (มปท.)
๕. อานิสงส์ผ้าทอด วัดแม่ตั้ง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง (มปท.)
๖. อานิสงส์ผ้าทอด บึงสุกุล วัดชมพูหลวง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (มปท.)
๗. อานิสงส์ทอดผ้าป่า ธาราทองการพิมพ์ (พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง)

คัมภีร์เหล่านี้มีเนื้อหาที่มุ่งแสดงอานิสงส์การถวายผ้าบังสุกุลหรือ “ผ้าทอด” นั่นเอง กล่าวกันว่ามือนิสงส์มากกว่าการถวายทานใด ๆ มีเรื่องราวประกอบที่แตกต่างกันไปบ้างดังนี้

๑. ชายผู้มีความขยันผู้หนึ่ง มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้จัดเตรียมผ้าไปทอดไว้ที่ศาลาโดยไม่ได้เจาะจงพระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดเป็นการเฉพาะ พระมหากัสสปะเถระผ่านมาได้อธิษฐานรับผ้าชิ้นนั้นเป็นของตนตามธรรมเนียมของภิกษุ ชายผู้นั้นดีใจมาก และเขาได้รับอานิสงส์ทันทีคือมีจุมพทรัพย์ ไททองคำไหลข้างทางให้เขาเป็นเจ้าของ และเขาได้กราบทูลพระพุทธองค์ถึงเหตุการณ์นั้น พระพุทธองค์ตรัสอดีตนิทานของพระอนุรุธะที่ประกอบกุศลกรรมถวายผ้าป่าบังสุกุลแก่พระเถระชื่อ นาคตะ ผู้เทียบพร้อมไปด้วยจรีชาวัตรนำเลื่อมใส อานิสงส์ที่ได้ถวายผ้าเหล่านั้น นำให้ชายดังกล่าวนั้นไปบังเกิดในภพสวรรค์เทวโลก และได้จุติเป็นพระอนุรุธะ พระสาวกของพระพุทธองค์

๒. อีกตำนานหนึ่งมีเนื้อหากว่าถึงที่มาของผ้าทอดว่า มีเทพธิดาองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นบาทจาริกาของพระอนุรุธเถระ มีความประสงค์จะถวายผ้าแก่พระเถระผู้กำลังแสวงหาผ้าบังสุกุลอยู่ในป่าช้า ได้พบผ้าทิพย์ที่เทพนารีองค์นั้นพาดไว้ ท่านได้ปฏิบัติธรรมเนียมการชักผ้า บังสุกุลอธิษฐานรับเป็นของตน

เรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ทั้งสองแนวนี้กล่าวได้ว่า มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก (ดูในพระธรรมบท เรื่อง พระมหากัสสปะเถระและ พระอนุรุธเถระ)

ประเพณีเดือนยี่ (เดือนสิบสองภาคกลาง) ตรงกับเดือน พฤศจิกายน

ในเดือนนี้มีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนาอยู่พอสมควร และมีคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีในเดือนนี้หลายฉบับด้วยกัน ประเพณีในเดือนนี้มีดังนี้

๑. ประเพณีเดือนยี่

๒. ประเพณีลอยกระทง

๓. ประเพณีเทศน์ธรรมมหาชาติ

คัมภีร์อานิสงส์ที่กล่าวถึงประเพณีในเดือนยี่และอานิสงส์การจุดประทีปโคมไฟ ดอกไม้เพลิง ถวายเป็นพุทธบูชาดังต่อไปนี้คือ

๑. อานิสงส์ประทีป วัดควงดี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ.๑๑๗๔
๒. อานิสงส์เดือนยี่ วัดหนองออน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (มปท.)
๓. อานิสงส์ตามโคมไฟบูชา วัดพรหม อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน (มปท.)

ประเพณีเทศน์ธรรมมหาชาติ

มีความเชื่อในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า บุคคลผู้ที่ปรารถนาจะไปเกิดในยุคของ พระศรีอาริยมตใดร ต้องประกอบกุศลจริยาถือการฟังเทศน์มหาชาติให้จบทั้งสิบสามกัณฑ์ และในการเทศน์มหาชาติจนจบสิบสามกัณฑ์แล้ว ก็จะมีการเทศน์อานิสงส์ของเวสสันดรชาดกด้วย คือ คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดรฯ คัมภีร์ดังกล่าวนี้จะกล่าวถึงอานิสงส์การฟังแต่ละกัณฑ์ไว้อย่างละเอียด บางทีก็จะให้ฟังก่อนการเทศน์มหาชาติก็มี

ประเพณีเดือนสี่ เหนือ (เดือนยี่ภาคกลาง) ตรงกับเสด็จอนมกราคม

ประเพณีในเดือนนี้ประกอบด้วย การถวายทานพื้นสำหรับคิงแก่พระพุทธเจ้า ประเพณีทาน ข้าวจี่ข้าวหลาม ประเพณีทานคอยข้าว

ประเพณีถวายหัวหรือพื้น เป็นประเพณีที่นิยมทำกันมานาน เพราะสภาพอากาศที่หนาว เหตุเกิดประเพณีก็เพราะว่า พระสงฆ์ต้องการทำเป็นพุทธบูชา เพราะมีความเชื่อในลักษณะที่ว่า พระพุทธรูปซึ่งเป็นพุทธภาวะที่ดำรงอยู่นั้นก็หนาวเหมือนกัน จึงทำหัวหรือพื้นสำหรับจุดผิง เพื่อให้คลายหนาว มีคัมภีร์อานิสงส์หัวของวัดแม่ตั่ง อำเภอแม่พริก จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวสนับสนุน กิจกรรมดังกล่าวนี้ เพื่อสร้างศรัทธาความเชื่อแก่ศรัทธาประชาชน โดยเสนอเนื้อหา ดังนี้

ในฤดูหนาววันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้พาบริวารไปนมัสการพระพุทธเจ้าและได้นำพื้น และไฟบูชาเพื่อระงับโรคภัยอันตรายทั้งหลาย และได้คร่ำครวญถึงอานิสงส์การให้ทานพื้นและไฟ พระพุทธองค์จึงตรัสถึงอานิสงส์ของการถวายทานพื้นและไฟว่า มีกว้างขวางมาก ทั้งจะบรรเทาทุกข์ และโรคภัยต่าง ๆ ได้ มีฤทธิ์และกำลังและรูปพรรณสวยงามเป็นที่รักของเทวดาและคนทั้งหลาย และพระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึง พญาอภิราชที่มีฤทธิ์ในการทรงธนู ชื่อว่า สหัสสธามธนู มีกำลังเหนือกว่า พญาอื่น ๆ ในชมพูทวีป เพราะอานิสงส์ของการพื้นและไฟ บุคคลผู้ชวนชวยในการ ถวายพื้นและไฟ แต่พระภิกษุสามเณรในวันอุโบสถ วันเดือนดับเดือนเพ็ญ ก็จะได้รับอานิสงส์มาก และจะดับทุกข์ใน วัฏฏสงสาร คือเข้าถึงพระนิพพานเป็นที่สุด

ประเพณีถวายข้าวจีข้าวหลาม

เป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันในช่วงเดือนนี้ มีคัมภีร์ที่สนับสนุนกิจกรรมนี้คือ อานิสงส์เข้าจีเข้าหลาม วัดชัยชนะ อำเภอบางคอง จังหวัดเชียงใหม่ และของวัดลำปางหลวง จังหวัดลำปางมีเนื้อหา กล่าวถึงชายเข็ญใจผู้หนึ่งมีจิตศรัทธาได้นำข้าวสารจำนวนเล็กน้อย ใส่ปล้องไม้ไผ่ เสาและปอกเปลือก และนำข้าวที่เผาสุกแล้ว ไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสอนุโมทนา และได้ตรัสถึงอดีตนิทานของมานพหนุ่มผู้หนึ่งที่ได้ถวายเข้าหลามแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย และตั้งความปรารถนาขอให้พ้นความทุกข์ต่าง ๆ ขอให้มียาอายุขัย ได้สวยสมบัติที่เป็นโลกียสมบัติ ทั้งที่เป็นทิพย์และสามัญ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็อนุโมทนาด้วยกาลา ซึ่งเป็นคาถาอนุโมทนาของพระ ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายว่า

อิญจิตํ ปคฺคิตํ ตุมหํ จิปรุเมว สมฺมุตฺต

สพฺพ พุเรนฺตุ สงฺกปฺปา จนฺโท ปญฺณโรโส ยถา มณฺโฬ โชติโรโส ยถา ฯ

อุปาสก อันว่าความปรารถนาแห่งท่านหากมีด้วยประการฉะนี้ใด ก็จงให้อุคมสมฤทธิบริวารมงคล เหลือมั่งมณฑลพระจันทร์เพ็ญงามใสวันนั้นแล ฯ

ประเพณีทานคอยข้าว

ประเพณีนี้นิยมปฏิบัติกันในวันเดือนสี่เหนือขึ้น ๑๕ ค่ำ ก็จะมีการนำข้าวใหม่หรือข้าวที่เป็นผลผลิตในปี ทั้งข้าวสารและข้าวเปลือกมาถวายวัด การถวายนั้นทางวัดจะนำเสื่อขนาดใหญ่ที่สานด้วยตอกไม้ไผ่ ขนาดใหญ่มาปูในวิหารหรือศาลา และจะนำบาตรมาตั้งไว้ตรงกลางเสื่อทั้งสองแห่ง เพื่อให้ชาวบ้านได้นำข้าวมาใส่บาตรจนล้นบาตร กลายเป็นกองใหญ่ เพราะคนจำนวนมาก เขาจึงเรียกว่า “ข้าวล้นบาตร” บ้าง “คอยข้าว” บ้าง “คอยเงิน” (ข้าวสาร) บ้าง “คอยคำ” (เข้าเปลือก) บ้าง มีคัมภีร์ที่สนับสนุนกิจกรรมดังกล่าวนี้หลายเรื่องดังต่อไปนี้

๑. อานิสงส์เข้าเปลือกเข้าสาน วัดคงคามนิมิต (แม่มาวซีเหล็ก) อำเภอบางคอง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๐๕
๒. อานิสงส์ทานคอยเข้าเปลือก วัดพรหมประคิษฐ์ อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่
๓. อานิสงส์ทานเข้า วัดพรหม อำเภอมะจิม จังหวัดน่าน
๔. อานิสงส์ทานเข้าล้นบาตร วัดกาสา อำเภอมะจิม จังหวัดเชียงราย พ.ศ.๒๕๑๗

ประเพณีและพิธีกรรมที่นิยมปฏิบัติกันในแต่ละเดือนดังกล่าวมา และคัมภีร์ที่สนับสนุนกิจกรรมตามประเพณีดังกล่าวมานี้ เป็นหลักฐานเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา นั้นถูกรจนาขึ้นก็เพื่อแสดงหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการ การประกอบกุศลกรรม และสอดคล้องไปกับจุดประสงค์การสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน จะสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่า เนื้อหาในคัมภีร์ที่สนับสนุนกิจกรรมในแต่ละเดือนนั้นมีความเป็นท้องถิ่น มากน้อยเพียงใด อนึ่งการจัดคัมภีร์นี้มีอานิสงส์ล้านนาลงในกลุ่มดังกล่าวมานี้เป็นการจัดลงตาม

บทบาท ของคัมภีร์อานิสงส์แต่ละกลุ่มที่เข้าไปมีส่วนในกิจกรรมแต่ละประเภท และบทบาทในกิจกรรมของคัมภีร์เหล่านี้จะมีความชัดเจนยิ่งขึ้นในบทที่ว่าด้วย บทบาทของคัมภีร์ธัมมอานิสงส์ล้านนา ที่มีต่อสังคม

โอกาสและบทบาทการใช้คัมภีร์ในสังคมล้านนา

ในประเพณี ๑๒ เดือนของล้านนาเอง โอกาสการใช้คัมภีร์ในประเพณีในแต่ละเดือนนั้น กล่าวได้ว่ามีความลงตัวพอสมควร และยังพบเห็นได้ในบางท้องถิ่นของล้านนาในปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวนี้คือ มีการใช้คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในแต่ละประเพณีของแต่ละเดือนดังกล่าวแล้ว ปัจจุบันนี้ ประเพณีบางส่วนไม่ได้รับการสืบทอด คัมภีร์อานิสงส์ที่สร้างขึ้นมารองรับนั้น ก็พลอยหมดบทบาทไปด้วย กลายเป็นเพียงคัมภีร์ประดับตู้ไป และอาจเป็นเพราะโอกาสการใช้คัมภีร์นั้นไม่บ่อยนัก บางคัมภีร์มีความจำกัดการในการใช้เพียงแค่ปีละครั้งเท่านั้น บางทีพระสงฆ์บางแห่งก็ใช้เทศน์เพียงแต่เพื่อ “เทศน์เป็นประเพณี หรือเทศน์เอาอานิสงส์” เท่านั้น เนื้อหาสาระจึงไม่ค่อยมีใครเอาใจใส่ บางทีพระก็เทศน์รวบรัดตัดความให้สั้นลงเพราะต้องการรักษาเวลาก็มี ประเพณีการถวายสลากภัตต์ในวัดบางแห่งล้านนา ใจตัดพิธีการเทศน์ อานิสงส์สลากภัตต์ ออกเสียหรือบางทีก็เทศน์ ๆ เฉพาะคอนต้นและปลายพอเป็นพิธีก็มี และอ้างว่าหัวใจของการ ถวายสลากภัตต์อยู่ที่การถวาย

คัมภีร์อานิสงส์ที่ผู้วิจัยพบมากที่สุดที่วัดปัจจุบันมากก็คือ คัมภีร์อานิสงส์ที่จัดพิมพ์เป็นภาษาไทยกลางในรูปของลานเทียม และอานิสงส์ที่คนนิยมบูชา ไปถวายวัดส่วนใหญ่จะเป็นคัมภีร์อานิสงส์ การทานหาพ่อแม่ผู้ตาย อานิสงส์ญาติคุณ อานิสงส์เพศพ อานิสงส์หญิงเหล็กทุ่งทอง อานิสงส์ปีใหม่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า คัมภีร์เหล่านี้จะมีบทบาทในการใช้ในการเทศน์ เพราะบางทีคนที่บูชาไปก็เพื่อหวังเป็นกุศลส่งให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป หรือ ไม่ก็เพื่อสืบชะตา ลดเคราะห์ลดโศกเท่านั้น หากจะกล่าวถึงบทบาทของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาที่เป็นต้นฉบับโบราณในด้านการใช้เทศน์ในโอกาสต่าง ๆ นั้นแทบจะกล่าวได้ว่ามีน้อยมาก เพราะปัญหาเรื่องผู้อ่าน (พระภิกษุสามเณร) และการอ่านภาษาล้านนาที่จารบนคัมภีร์ แม้ว่ามีผู้อ่านได้ แต่ความยาวของคัมภีร์อานิสงส์แต่ละเรื่องนั้นก็จัดว่าเป็นปัญหาเรื่องเวลา ในการเทศน์ในปัจจุบัน ซึ่งต้องการความกระชับรวบรัด ดังนั้นจะพบว่าโรงพิมพ์ท้องถิ่นได้จัดพิมพ์คัมภีร์ธัมมเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นฉบับย่อหรือที่เรียกเป็นภาษาล้านนาว่า “อันห้อยอันแควบ” ออกเผยแพร่ เพื่อสะดวกแก่การใช้คัมภีร์ การใช้คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาไทย ปัจจุบันขึ้นอยู่กับประเพณีประจำเดือนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคล ซึ่งอาจต้องการประกอบพิธีหรือทำตามประเพณี และฟังธัมมอานิสงส์ตามประเพณี

กล่าวโดยสรุปแล้ว คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นมีบทบาทต่อสังคม ๒ ทาง คือ ทางนามธรรม คือด้านแนวคิด ความเชื่อ และในด้านรูปธรรม ซึ่งสามารถพบเห็นได้จาก ดาวรวัดตุ ปุชณียวัดตุ ปุชณียสถาน ศิลปะก่อสร้างต่าง ๆ จึงสามารถกล่าวได้ว่า วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนานั้นได้ทำหน้าที่ของวรรณกรรมคำสอนแล้ว คือ เป็นตัวควบคุมจริยธรรมในสังคม และบทบาทในการสร้างจิตสำนึก

ให้กับสังคมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่กันที่ หลักการ เรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ยังคงได้มีอยู่ในกระแสความคิดของชาวล้านนา และ วรรณกรรมอันสงฆ์ยังมีบทบาทต่อสังคม ทั้งสองด้าน วรรณกรรมอันสงฆ์ล้านนาก็ยังได้รับการยอมรับในสังคมอยู่ เพราะยังมีคุณค่าต่อ สังคมนั่นเอง

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University